

УДК [572.026:78.03]:001.89

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2024-4-20>

Тетяна КОРНИШЕВА

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри музичного мистецтва, Херсонський державний університет, юридична адреса: вул. Університетська, 27, м. Херсон, 73003, фактична адреса: вул. Шевченка, 14, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

ORCID: 0000-0002-1170-077X

Scopus ID: 57221618392

Бібліографічний опис статті: Корнішева, Т. (2024). Музична культура як об'єкт антропологічного дослідження: галузі, підходи та методи. *Fine Art and Culture Studies*, 4, 144–149, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2024-4-20>

**МУЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ОБ'ЄКТ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:
ГАЛУЗІ, ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ**

Стаття присвячена актуальним питанням дослідження музичної культури в антропологічному контексті, що у кінцевому результаті передбачає усвідомлення змісту українського музичного мистецтва загалом та окремих творів зокрема як відображення світоглядних концепцій нації, її уявлення про світо модель та модель людини.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз підходів до вивчення музичної культури як об'єкту антропологічного дослідження.

Методологія. Застосування у дослідженні антропологічного і соціокультурного підходу зумовило використання герменевтичного методу, який окреслює усвідомлення змісту музичних текстів сучасних українських композиторів, що є необхідним для розуміння представленої світомоделі та моделі людини; використання компаративного методу дає змогу встановити риси спільності та відмінності у композиторській і виконавській творчості українських митців, здійснити їх систематизацію і класифікацію у ході порівняльного аналізу окремих творів схожої тематики, виконавських інтерпретацій тощо; семантичний метод дозволяє усвідомити інтонаційний образ світу, зафіксований у музичних текстах; соціокультурний підхід у поєднанні з методом цілісного аналізу дає можливість зрозуміти зміст музичного твору у певному соціокультурному контексті.

Наукова новизна. Важливою перевагою антропологічного підходу до вивчення музичної культури є вихід на синергетичний рівень пізнання, що дозволяє усвідомити музичні феномени як складові загальної культурної системи, що постійно еволюціонує. Саме антропологічний підхід до вивчення музичної культури дозволяє усвідомити особливості композиторської та виконавської творчості українських митців у контексті відображення у ній світомоделі та моделі людини, притаманних українській ментальності.

Висновки. Погляд на музичну культуру з позицій антропології демонструє її філософське розуміння, коли зміни стилевих епох, жанрової системи, виконавських традицій, способів художньої комунікації усвідомлюється наслідком особливостей буття усього суспільства, національних культур та окремих їх представників.

Ключові слова: антропологічний підхід, музична культура, етнологія, етномузикологія, семантичний метод, герменевтичний метод, світо модель, модель людини, українські митці.

Tetiana KORNISHEVA

PhD in Art, Senior Lecturer at the Department of Musical Art, Kherson State University, registered address: 27 Universytetska St, Kherson, 73003, actual address: 14 Shevchenko St, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

ORCID: 0000-0002-1170-077X

Scopus ID: 57221618392

To cite this article: Kornisheva, T. (2024). Muzychna kultura yak ob'iekt antropohichnoho doslidzhennia: haluzi, pidkhody ta metody [Musical culture as an object of anthropological research: branches, approaches and methods]. *Fine Art and Culture Studies*, 4, 144–149, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2024-4-20>

**MUSICAL CULTURE AS AN OBJECT OF ANTHROPOLOGICAL RESEARCH:
BRANCHES, APPROACHES AND METHODS**

The article is focused on researching musical culture in the anthropological context, which ultimately involves understanding the content of Ukrainian musical art in general and individual works in particular as a reflection of the nation's worldview concepts, its idea of the world model and the model of man.

The methodology. The application of anthropological and sociocultural approaches in the study led to the use of the hermeneutic method, which outlines the awareness of the content of musical texts by contemporary Ukrainian composers, which is necessary for understanding the presented world model and human model; the use of the comparative method makes it possible to establish the features of similarities and differences in the compositional and performing works of Ukrainian artists, to systematize and classify them in the course of comparative analysis of individual works of similar themes and performances. The semantic method makes it possible to realize the intonational image of the world reflected in musical texts; the socio-cultural approach in combination with the method of holistic analysis makes it possible to understand the content of a musical work in a certain socio-cultural context.

An important advantage of the anthropological approach to the study of musical culture is the reaching of a synergistic level of cognition, which allows to realize musical phenomena as components of a general cultural system that is constantly evolving. The anthropological approach to the study of musical culture makes it possible to realize the specific features of the compositional and performing creativity of Ukrainian artists in the context of reflecting the world model and the model of a person inherent in the Ukrainian mentality.

Conclusions. A view on the musical culture from the standpoint of anthropology demonstrates its philosophical understanding, when the change of style epochs, genre system, performing traditions, and methods of artistic communication is realized as a consequence of the specific features of the existence of the whole society, national cultures and their individual representatives.

Key words: anthropological approach, musical culture, ethnology, ethnomusicology, semantic method, hermeneutic method, world model, human model, Ukrainian artists.

Актуальність проблеми. Дослідження у галузі музичної культури потребують інтердисциплінарного підходу, завдяки якому можна збагнути феномени музичної творчості, музичної комунікації, музичного виконавства та музичної освіти. Саме таким постає антропологічний підхід, що в останні десятиріччя широко застосовують при вивченні різних феноменів музичної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктом антропологічних досліджень явища музичної культури стали лише на початку ХХ ст. у процесі становлення самої антропології як галузі наукового знання, що досліджує усі сторони діяльності людини від її походження, історичного розвитку до сучасного існування у природному (натуральному) і культурному (штучному) середовищах. Саме тому антропологічний підхід стає важливим як при дослідженні культурних явищ, так і у процесі підготовки фахівців у тих галузях діяльності, що вимагають універсальної освіти та широти кругозору. У низці наукових розвідок вітчизняних культурологів, мистецтвознавців, музикознавців вже марковано такий ракурс дослідження, який дозволяє перейти з рівня суто музикознавчого на рівень антропологічний та розкрити на прикладі окремих артефактів специфіку національної ментальності. У цій площині можна виділити праці А. Бондаренка, О. Верещагіної-Білявської, Л. Кияновської, О. Козаренка, А. Терещенко, Ю. Чекана та ін.

Мета дослідження – аналіз підходів до вивчення музичної культури як об'єкту антропологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Антропологічний підхід у дослідженні як музичної культури загалом, так і її окремих явищ, дозволяє усвідомити процеси її становлення й розвитку як складової духовної культури людства шляхом осягнення музичних текстів та змісту й форм музичної комунікації. У центрі музичної антропології постає людина в усіх її творчих проявах – композитора, виконавця, слухача, менеджера тощо, – яка у процесі духовної творчості створює, інтерпретує, сприймає та усвідомлює зміст музичного твору.

Антропологічний підхід до вивчення музичної культури базується на міждисциплінарності, тобто актуалізації та узагальненні знань з різних галузей наук, зокрема гуманітарних, поміж яких варто виділити історію людства та історію музики, філософію, естетику, культурологію, музичну психологію та ін.

На міждисциплінарність антропологічного підходу при вивченні музики вказує і Л. Кияновська, яка констатує «зближення аналітичної і синтетичної бази різних гуманітарних дисциплін, чи, точніше сказати, плідної взаємодії різних галузей знання про дух» (Кияновська, 2019, с. 231). У цій взаємодії львівська музикознавиця вказує на особливе місце науки про музику, «не тільки через свою давню «гонорову» приналежність до *septem artes liberalis* – семи вільних наук, в яких об'єднувалась у квадрімі з геометрією, астрономією і арифметикою, не тільки через містичні властивості, які в ній відкривали, починаючи з давніх цивілізацій, але й завдяки численним філософським вченням, в яких музика виступає одним із центральних

об'єктів моделювання універсуму та інструментів пізнання істини: від Платона до Гадамера» (там само). З цього твердження можемо зробити висновок про необхідність дослідження музики саме як об'єкту моделювання світопорядку та втілення у ній уявлень про світо модель і модель людини, типових для певного типу історичної та національної культури.

У межах дослідження музичної культури антропологічний підхід може охоплювати різні галузі, поміж яких виділяємо наступні:

- контекст музичного феномену (об'єктивні та суб'єктивні причини й умови створення і виконання музики);
- зміст музичного тексту;
- музична комунікація;
- сприйняття музики одного народу ним самим та представниками інших культур.

Музична культура у контексті антропологічного дослідження передбачає такий підхід до аналізу її феноменів, що дозволяє вивчати проблеми її становлення й розвитку на декількох рівнях – філософсько-культурологічному, мистецтвознавчому та творчо-практичному. За такого підходу можна розкрити природу й сутність музичного мистецтва як антропологічного явища культури. Задля цього необхідно виявити взаємозв'язки трьох стабільних елементів музичної антропології:

- 1) музичного тексту як головного «документу» із зафіксованим змістом;
- 2) духовної культури певного історичного періоду і національного типу;
- 3) власне людини, яка музикує у різний спосіб та постає у ролі автора (композитора), інтерпретатора (виконавця), слухача (реципієнта), менеджера (продюсера).

Авторка статті погоджується з думкою Г. Ніколаї та Б. Наньнань про те, що власне музичну антропологію «часто трактують у контексті зв'язків з етнологією і музикологією, а особливо – із фольклористикою» (Ніколаї, Наньнань, 2023, с. 82). Г. Ніколаї та Б. Наньнань також наголошують, «що використання антропологічного підходу дозволяє трактувати музику як універсальну, видоспецифічну людську систему символічної комунікації» та вказують на появу у пошуковому полі української науки нової дисципліни – мистецької антропології, яка тісно пов'язана з іншими гілками антропології (там само).

Л. Кияновська, розмірковуючи про переваги антропологічного підходу до вивчення артефактів, робить слушне зауваження про те, що «більшість дослідників постулюють цивілізаційний і соціокультурний досвід людини і людства як первинну передумову еволюції музики» (Кияновська, 2019, с. 232). Її міркування підтверджують тезу про зв'язок музичної антропології з етнологією.

Саме у межах етнології і зароджувався антропологічний підхід до вивчення музики у працях А. Мерріама (Мерріам, 1964) та Дж. Блекінга (Блекінг, 1976). У результаті власних польових досліджень способу життя і проявів у ньому музикування американських індіанців і африканських народів (зокрема, Конго) у роботі «Антропологія музики» А. Мерріам запропонував розглядати антропологію музики на основі опозиції «музика – культура». Відштовхуючись від усвідомлення специфіки музики як втілення світогляду у культурах цих етносів, дослідник створює тристоронню модель вивчення «музики в культурі», досліджуючи й аналізуючи 1) концептуалізації про музику; 2) поведінку по відношенню до музики; 3) власне звуки музики. Свій підхід до аналізу музики А. Мерріам назвав методом «зняття відбитків пальців» музичної продукції певної культури (Мерріам, 1964). Функція музики у давніх культурах, за твердженням американського дослідника, – слугувати людині засобом спілкування і комунікації за допомогою системи символів. Проте, і в сучасному суспільстві роль музики як інструменту комунікації є надзвичайно важливою.

За межі етномузикології антропологічний підхід вийшов дещо пізніше, залишивши їй вивчення давніх музичних традицій різних народів та сфокусувавши науковий інтерес на соціологічних та історико-культурологічних аспектах музики. Закономірним постає усвідомлення музичної культури наслідком суспільно-історичної еволюції. «Таким чином актуалізуються міждисциплінарні гуманітарні дослідження, зокрема музична соціологія, що однією з сутнісних проблем ставить дослідження спільних закономірностей у прогресі суспільного укладу і змінах системи музичної виразності» (Кияновська, 2019, с. 232). Вже класичним прикладом усвідомлення безпосереднього взаємозв'язку певного суспільного устрою і музики, яка створена його представни-

ками, стали слова О. Потебні: «Є тісний зв'язок між долями музики, з одного боку, і всіх явищ суспільного життя, з другого. Хибний музичний розвиток чи повна відсутність музики в житті особи або частини народу (весь народ без музики немислимий) є хвороба свідомості, яка з необхідністю знайде свій вираз і багато в чому іншому» (Потебня, 1992, с. 58). Видатний український філософ і мовознавець вважав за необхідне збирати факти й докази цього взаємозв'язку, в якості прикладу вказуючи на взаємозалежність моральної деградації суспільства з процесами регресу й занепаду у другій половині XIX ст. певних жанрів фольклору, зокрема солдатської і міської пісні (там само).

На основі аналізу тексту монографії сучасного німецького дослідника М. Доберштайна «Музика і людина» Л. Кияновська окреслює основні музично-антропологічні характеристики, поміж усіх характеристик вказує на три головних. Першою музично-антропологічною характеристикою, за М. Доберштайном, є так звані «рамки» (нім. *Umfang*), в яких відбувається зміна музичних систем. Вони знаходяться у безпосередній залежності від соціокультурного середовища» (Кияновська, 2019, с. 232). Отже, згідно цього твердження музика в усіх їх проявах не може бути автономною сутністю, адже вона віддзеркалює ментальні принципи і цінності певного типу культури. Другою музично-антропологічною характеристикою є глибинна співзвучність людини й усього людства з музикою. Розуміємо це твердження як вказану вище кореляцію музики з культурою загалом. Третя характеристика впливає з антропоцентричного твердження про людину як міру усіх речей, з якого можна зробити умовивід, що сама людина постає мірою всіх музичних явищ» (там само).

Отже, головною перевагою антропологічного підходу до вивчення музичної культури є не просто високий рівень міждисциплінарної інтеграції, а рівень синергетичний, який дозволяє усвідомити окремі музичні феномени у контексті складної системи, що постійно модифікується. На синергетичному рівні дослідники, зокрема й у галузі музичної культури, здатні глибоко усвідомити специфіку музично-еволюційних процесів. На особливості синергетичного рівня досліджень вказує С. Гончаренко, окреслюючи мету синергетики як «пізнання

загальних принципів самоорганізації систем різної природи – від фізичних до соціальних, аби лише вони мали такі властивості, як відкритість, нелінійність, нерівноважність, здатність підсилювати випадкові флуктуації» (Гончаренко, 2011, с. 420). Також синергетичний рівень дозволяє охопити постійні переходи музичної культури як системи від стабільності до мобільності і навпаки. Нестабільність будь-якої системи завжди приводить до хаосу, прикладом чого слугують численні процеси у мистецтві доби модернізму. Тут можемо вказати і на абстрактний живопис, і на поетичний дадаїзм, і на атональність у музиці, що стали наслідками руйнівних процесів у суспільному житті Європи першої чверті XX століття.

Антропологічний підхід до вивчення музичної культури, який дозволяє усвідомити її процеси на синергетичному рівні потребує використання низки загальнонаукових і вузькоспеціальних методів. Першим з них виділяємо *герменевтичний метод*, що передбачає розуміння смислу музичних текстів. Його використання є особливо доцільним при аналізі творів сучасної музики, щодо усвідомлення змісту музики сучасних українських композиторів, що є необхідним для розуміння представленої у ній світомоделі та моделі людини. Значну допомогу у розумінні смислів своїх творів надають самі композитори, які досить часто у словесній формі пояснюють свій творчий задум, що спрощує і роботу виконавця-інтерпретатора, і слухачку діяльність. У такому випадку найяскравіше розкривається інтенціональність авторської свідомості. Варто також зазначити, що на сьогодні вже закріпилася стійка практика «втручання» композитора у створення виконавської інтерпретації, коли він безпосередньо залучений у репетиційний процес, а також до акції щодо промоутерства музичної продукції. Отже, використання герменевтичного методу при вивченні окремих музичних творів є необхідним не лише для розуміння їх змісту, але й для створення виконавської інтерпретації та реклами музичних творів серед потенційних слухачів.

Окрім герменевтичного методу, спрямованого на виявлення смислів музики, антропологічний підхід до вивчення музичної культури потребує використання *компаративного методу*. У результаті порівняльного аналізу

окремих творів схожої тематики, виконавських інтерпретацій одного музичного твору можна встановити риси спільності й відмінності у композиторській та виконавській творчості українських митців, здійснити їх систематизацію та класифікацію.

Антропологічний підхід до вивчення музичної культури доповнюється застосуванням підходу *соціокультурного*. Його специфіка полягає у розумінні окремих музичних феноменів у контексті розмаїття української національної культури. При застосуванні соціокультурного підходу суспільство України постає самотнім й неповторним, в якому тісно переплітаються традиції різних етносів. Так, у музичній культурі України періоду незалежності етнічна тема стає однією з важливих і таких, що потребує розуміння й емпатії.

За умов використання соціокультурного підходу при вивченні окремих музичних творів та їх виконавських інтерпретацій можна усвідомити, яким чином митець втілює свою модель людини у контексті певного суспільства та його розуміння характеру самої культури і соціокультурного процесу. Соціокультурний підхід

у поєднанні з *методом цілісного аналізу* дозволяє зрозуміти зміст музичного твору у певному соціокультурному контексті.

Також безпосередньо при вивченні музичних текстів, зафіксованих у формі окремих музичних творів, доцільним є використання *семантичного методу*, який звертається до аналізу інтонаційного наповнення музики у контексті втілення її змісту. Семантичний метод дозволяє усвідомити інтонаційний образ світу, закарбований у музиці.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, для розуміння музичної культури як об'єкта антропологічного дослідження важливим є усвідомлення багатогалузевої специфіки, що дозволяє вивчити її у різноманітних контекстах, поміж яких виділяємо контексти музичного феномену, змісту музичного тексту, музичної комунікації та сприйняття музики. Поєднання антропологічного та соціокультурного підходу із застосуванням низки загальнонаукових і вузькоспеціальних методів дозволить усвідомити особливості композиторської та виконавської творчості українських митців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верещагіна-Білявська, О. Є. Образ людини і світу в сучасній музиці: антропологічні виміри творчості українських композиторів у соціокультурному континуумі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вип. 47. Збірник наукових праць / За заг. ред. О. А. Мельничука. Вінниця: ВДПУ. 2024. С. 90–99
2. Гончаренко, С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге доповнене й виправлене. Рівне : Волинські обереги, 2011. 519 с.
3. Кияновська, Л. Музична антропологія і її перспективи в сучасній гуманітарній науці. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* № 1'2019. С. 231–235.
4. Козаренко, О. Сакральна творчість українських композиторів ХХ століття в контексті національних музично-семіотичних процесів. *Українське музикознавство: Науково-методичний збірник*. Вип.30. К. 2001. С. 138–149.
5. Ніколаї, Г.Ю., Бянь Наньнань. Антропологічні засади підготовки викладачів мистецького профілю. *Актуальні проблеми мистецької педагогіки*. Випуск 2 (3). 2023. С. 82–89.
6. Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. Нью-Йорк 1992. 155 с.
7. Терещенко, А. Духовні засади сучасної української музики (на матеріалі хорової творчості). *Україна на порозі III тисячоліття: духовність і художньо-естетична культура*. Т.14. К. 1999. С. 452–456.
8. Чекан, Ю.І. Інтонаційний образ світу: монографія. К. 2009. 227 с.
9. Blacking J. How musical is Man? London: Faber and Faber, 1976. 116 p.
10. Merriam Alan P. The Anthropology of Music. Evanston: Illinois Northwestern: University Press, 1964. 358 s.

REFERENCES:

1. Vereshchahina-Biliavska, O. E. (2024). Obraz liudyny i svitu v suchasni muzytsi: antropohichni vymiry tvorchosti ukrainskykh kompozytoriv u sotsiokulturnomu kontynuumi. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho* [The image of man and the world in contemporary music: anthropological dimensions of the work of Ukrainian composers in the socio-cultural continuum. Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University]. Series: History. Issue 47. Digest of scientific publications / Edited by O. Melnychuk. Vinnytsia: VDPU, 90-99 p. [in Ukrainian].

2. Honcharenko, S.U. (2011). Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk. Vydannia druhe dopovnene y vypravlene [Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary. Second edition updated and corrected]. Rivne : Volynski oberehy, 519 p. [in Ukrainian].
3. Kyianovska, L. (2019). Muzychna antropolohiia i yii perspektyvy v suchasni humanitarnii nauzi. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv № 1 [Musical anthropology and its prospects in the modern humanities. Bulletin of the National Academy of Management Personnel of Culture and Arts № 1], 231-235 p. [in Ukrainian].
4. Kozarenko, O. (2001). Sakralna tvorchist ukrainskykh kompozytoriv XX stolittia v konteksti natsionalnykh muzychno-semiotychnykh protsesiv. Ukrainske muzykoznavstvo: Naukovo-metodychnyi zbirnyk. Vyp.30. [Sacred works of Ukrainian composers of the twentieth century in the context of national musical and semiotic processes. Ukrainian musicology: Scientific and methodical collection. Issue 30.] K.,138-149 p. [in Ukrainian].
5. Nikolai, H.Y., Bian Nannan (2023). Antropolohichni zasady pidhotovky vykladachiv mystetskoho profilu. Aktualni problemy mystetskoï pedahohiky. Vypusk 2 (3) [Anthropological principles of training art teachers. Actual problems of art pedagogy. Issue 2 (3)], 82-89 p. [in Ukrainian].
6. Potebnia O. (1992). Mova. Natsionalnist. Denatsionalizatsiia. [Language. Nationality. Denationalization], New York, 155 p. [in Ukrainian].
7. Tereshchenko, A. (1999). Dukhovni zasady suchasnoi ukrainskoï muzyky (na materiali khorovoï tvorchosti). Ukraina na porozi III tysiacholittia: dukhovnist i khudozhno-estetychna kultura [Spiritual foundations of modern Ukrainian music (based on the material of choral creativity). Ukraine on the threshold of the third millennium: spirituality and artistic and aesthetic culture], VOL.14. K., 452-456 p. [in Ukrainian].
8. Chekan, Y.I. (2009). Intonatsiinyi obraz svitu: monohrafiia [Intonational image of the world: a monograph]. K., 227 p. [in Ukrainian].
9. Blacking J. (1976). How musical is Man? London: Faber and Faber, 116 p.
10. Merriam (1964) Alan P. The Anthropology of Music. Evanston: Illinois Northwestern: University Press, 358 p.